

UDK: 341.48/.49
Bibliid 0543-3657, 64 (2013)
God. LXIV, br. 1151, str. 5–22.
Izvorni naučni članak
Primljen: 19 avgust 2013.

Prof. dr Dragan JOVAŠEVIĆ¹

Zločin protiv čovečnosti u međunarodnom i nacionalnom krivičnom pravu

SAŽETAK

Međunarodno krivično pravo kao sistem pravnih propisa sadržanih u aktima međunarodne zajednice, ali i u nacionalnom (internom) krivičnom zakonodavstvu pojedinih država, predviđa krivičnu odgovornost i kažnjivost za veći broj međunarodnih krivičnih dela među kojima se izdvaja zločin protiv čovečnosti. To su dela kojima se krše ratni zakoni i običaji rata (međunarodno humanitarno pravo) i kojima se povređuje mir među narodima i bezbednost čovečanstva. Za učinioce ovih krivičnih dela u određenim slučajevima primarna je nadležnost međunarodnih sudskih (nacionalnih) organa. Upravo o pojmu i karakteristikama krivičnog dela zločin protiv čovečnosti sa teorijskog i praktičnog aspekta u međunarodnom i nacionalnom krivičnom pravu Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, govori autor ovog rada.

Ključne reči: Međunarodno krivično pravo, krivično delo, zločin protiv čovečnosti, nacionalno krivično pravo, odgovornost, kazna.

Pojam i elementi međunarodnog krivičnog dela

Međunarodna krivična dela² su u pravnom sistemu Republike Srbije predviđena u Krivičnom zakoniku, u glavi trideset četvrtoj, pod nazivom: „Krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom“. Ova krivična dela, zapravo, predstavljaju delatnosti kojima se krše međunarodni ugovori, sporazumi i konvencije i narušava ili ugrožava mir

¹ Redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu. E-mail: jovas@prafak.ni.ac.rs.

² Vojislav Đurđić, Dragan Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, Beograd, 2003, str. 45–47.

među narodima, bezbednost čovečanstva, odnosno druge međunarodnim pravom zaštićene vrednosti, ili kojima se krše ratna pravila o ponašanju zaraćenih strana prema ratnim zarobljenicima, ranjenicima, bolesnicima i civilnom stanovništvu. Nastanak ovih krivičnih dela vezan je za postojanje međunarodnih pravila kojima se regulišu odnosi između država u doba rata, tj. odnosi između zaraćenih strana u pogledu započinjanja i vođenja rata.³ Međunarodno ratno pravo nastalo je kao posledica surovog i nečovečnog postupanja u toku duge istorije ratova i oružanih sukoba između naroda i država sa ciljem da humanizuje ovo najnehumanije sredstvo za rešavanje međudržavnih i međunarodnih sporova.

Sa pojavom međunarodnog ratnog prava otpočeo je proces postepenog ograničavanja prava zaraćenih strana i kontrolisanja njihovih postupaka, ne samo prema neboraćkom stanovništvu, već i u pogledu započinjanja i vođenja ratova. Pravo države na apsolutnu slobodu u pogledu započinjanja i vođenja rata biće postepeno ograničeno tako što će pojedini postupci koji predstavljaju nepotrebna razaranja, ubijanja i mučenja, biti zabranjeni. Kršenjem ratnih pravila i običaja nastaju ratna krivična dela. Prihvatajući međunarodne obaveze na osnovu potpisivanja i ratifikovanja brojnih međunarodnih konvencija, u krivičnom zakonodavstvu pojedinih država predviđeno je više krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom. Ova krivična dela nastaju kršenjem pravila sadržanih u međunarodnim konvencijama. Njihov je izvor u postojanju zabrana u aktima međunarodnog prava.⁴

Objekt zaštite ovih krivičnih dela jesu čovečnost i druge univerzalne, opšecivilizacijske vrednosti zaštićene međunarodnim pravom. Zaštita čovečnosti znači zaštitu osnovnih ljudskih dobara kao što su: život, telesni integritet, čast, ugled i dostojanstvo čoveka, osnovna ljudska prava i slobode. Druge vrednosti fizičkih lica, pojedinih država i cele međunarodne zajednice imaju takođe opšti, univerzalni značaj, pa su zaštićene i zajamčene međunarodnim pravom. Najveći broj međunarodnih krivičnih dela može se učiniti u zakonom određeno vreme: za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije. Po pravilu, ova krivična dela se čine organizovano i sa ciljem sprovođenja određene politike vladajuće grupe ili partije. Budući da spadaju u organizovani, planski kriminalitet, ova se dela najčešće čine po naređenju pretpostavljenih vojnih ili političkih rukovodilaca. Ta činjenica zahteva posebno utvrđivanje odgovornosti organizatora, naredbodavca i neposrednog učinioca. Ova krivična dela mogu biti učinjena samo s umišljajem. Pojedina krivična dela iz ove grupe ne zastarevaju u pogledu krivičnog gonjenja ili izvršenja izrečenih kazni: genocid, zločin protiv čovečnosti, ratni zločini i druga krivična dela za koja po ratifikovanim međunarodnim ugovorima zastarelost ne može da nastupi.

³ Dragan Jovašević, *Leksikon krivičnog prava*, Beograd, 2011, str. 345.

⁴ Dragan Jovašević, *Međunarodna krivična dela – odgovornost i kažnjivost*, Niš, 2010, str. 17-28.

U teoriji međunarodnog krivičnog prava⁵ razlikuje se više vrsta međunarodnih krivičnih dela. Uobičajena je podela na: a) međunarodna krivična dela u užem smislu (prava ili čista međunarodna krivična dela), i b) međunarodna krivična dela u širem smislu (neprava ili mešovita međunarodna krivična dela).⁶ Inače, ova je podela prvi put usvojena na 14. Kongresu Međunarodnog udruženja za krivično pravo koji je održan 1989. godine u Beču.⁷ Kriterijum za ovo razlikovanje jeste nadležnost međunarodnih krivičnih sudova (sudova koji postupaju samo u slučaju izvršenih međunarodnih krivičnih dela u užem smislu), odnosno istorija krivičnog pravosuđa. Međunarodna krivična dela u užem smislu čine prvu vrstu ovih krivičnih dela. Tu se radi o međunarodnim krivičnim delima kojima se krše ratni zakoni i običaji rata (dakle, norme međunarodnog ratnog i humanitarnog prava). To su dela sadržana u nirnberskoj i tokijskoj presudi. Ona se još nazivaju i međunarodna krivična dela prema opštem međunarodnom pravu (ili *crimina iuris gentium*). Tu spadaju sledeća međunarodna krivična dela: 1) zločin protiv mira, 2) ratni zločin, 3) genocid, i 4) zločin protiv čovečnosti.

U pravnoj teoriji ima shvatanja da se ova krivična dela nazivaju međunarodnim zločinima *stricto sensu* iza kojih stoje kogentne norme međunarodnog prava, npr. haške ili ženevske konvencije.⁸ Kao osnovne karakteristike međunarodnih krivičnih dela u užem smislu (*core crimes* – gnusni zločini)⁹ u pravnoj teoriji navode se sledeće:¹⁰ 1) ovi međunarodni zločini imaju dvostruku prirodu. Njihovo izvršenje povlači: a) krivičnu odgovornost pojedinaca kao njihovih izvršilaca ili saučesnika, odnosno nadređenih lica (po osnovu komandne odgovornosti), s jedne strane, i b) međunarodnopravnu odgovornost države, s druge strane; 2) međunarodnim zločinima se krše osnovna (temeljna) ljudska prava i oni su stoga zabranjeni kao represalije u slučaju vršenja isto takvih zločina druge suprotstavljene strane; 3) međunarodni zločini u pogledu krivičnog gonjenja i kažnjavanja ne zastarevaju; i 4) opšte međunarodno pravo nameće obavezu državama da ne krše osnovne norme koje zabranjuju njihovo vršenje kao obavezu *erga omnes*.

Zločin protiv čovečnosti u nacionalnom krivičnom pravu

Od značaja za razmatranu temu jeste analiza krivičnopravnih normi koje se odnose na zločin protiv čovečnosti u zakonodavstvima Srbije, Hrvatske i

⁵ Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, Sarajevo, 2011, str. 118–123.

⁶ Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Krivično (kazneno) pravo, Posebni dio*, Sarajevo, 2006, str. 39–40.

⁷ Podelu međunarodnih krivičnih dela ove vrste zastupaju brojni autori: Bassiouni, Cassese, Than, Shorts i dr.

⁸ Drago Radulović, *Međunarodno krivično pravo*, Podgorica, 1999, str. 118–121.

⁹ Dragan Jovašević, *Međunarodna krivična dela – odgovornost i kažnjivost*, op. cit., str. 167–169.

¹⁰ Vladimir Đuro Degan, Berislav Pavišić, *Međunarodno kazneno pravo*, Zagreb, 2005, str. 186–187.

Bosne i Hercegovine. To je i logično jer se radi o državama na čijim su teritorijama u poslednjoj deceniji dvadesetog veka izvršeni brojni zločini protiv čovečnosti koji su u međuvremenu procesuirani, ali čije presuđenje u brojnim predmetima tek predstoji. Čak ni osnivanje i delovanje Haškog tribunala 1993. godine koji bi trebalo da okonča rad sledeće godine nije uspeo da sva osumnjičena lica za ovo teško međunarodno krivično delo izvede pred lice pravde.

Krivično pravo Republike Srbije

I krivično pravo Republike Srbije posle 1. januara 2006. godine poznaje krivično delo protiv čovečnosti kao jedno od najtežih krivičnih dela današnjice. Zločin protiv čovečnosti¹¹ iz člana 371. KZ RS predstavlja novouvedeno krivično delo¹² čiji se nastanak vezuje za Statut Međunarodnog vojnog suda iz 1945. godine i Nirnberšku presudu.¹³ Radi se o teškom međunarodnom krivičnom delu kojim se napadaju vrednosti koje su karakteristične za čovečanstvo u celini, odnosno vrednosti koje se smatraju opštehumanim vrednostima. Na razvoj ideja i koncepcije o zločinu protiv čovečnosti presudno su uticale ideje o potrebi zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda. Zločin protiv čovečnosti¹⁴ (*crimen iuris gentium*) bazira se na kršenju osnovnih zakona čovečnosti, tj. prava svakog lica na život i pravo svake etničke grupe na njeno postojanje kao takve. Dakle, radi se o aktima koji su upereni protiv uslova postojanja čoveka i njegovih pojedinih ljudskih grupa ili čovečanstva u celini.

U pravnoj teoriji se tako ističu sledeći elementi zločina protiv čovečnosti:¹⁵ a) to su naročito gnusna kršenja zabrana koja predstavljaju teško vređanje ljudskog dostojanstva i ponižavanje jednog ili više lica, b) to nisu izolovani ili sporadični događaji, već se javljaju kao deo politike vlade neke države ili široka ili sistematska praksa vršenja zločina koju toleriše, prašta ili na nju pristaje neka vlada ili faktička vlast, c) to su dela koja su zabranjena i moraju biti kažnjena bez obzira na to da li su izvršena za vreme rata ili mira, i d) žrtve ovog zločina mogu biti civili ili ako su izvršena u toku oružanog

¹¹ Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Krivično (kazneno) pravo, Posebni dio*, op. cit., str. 42–44.

¹² Dosadašnje odsustvo ove inkriminacije pravdano je činjenicom da je ono pokriveno krivičnim delom genocida, ali je skorašnja praksa prilikom građanskog rata na tlu bivše Jugoslavije ukazala da se neki zločini protiv civilnog stanovništva ne mogu kvalifikovati kao genocid jer nisu usmereni na potpuno ili delimično uništenje nacionalne, rasne, verske ili etničke grupe, a zbog vremena u kome se vrše, ne mogu se kvalifikovati ni kao ratni zločin protiv civilnog stanovništva.

¹³ Smatra se da među prve presude za zločin protiv čovečnosti spada i presuda Specijalnog kasacionog suda Holandije iz 1949. godine u kojoj stoji da zločine ove kategorije karakterišu njihova težina i divljaštvo, dimenzije, činjenica da su deo sistema usmerenog na širenje terora ili da predstavljaju kariku u smišljeno sprovedenoj politici protiv nekih grupa stanovništva.

¹⁴ Zoran Pajić, „Zločin protiv čovečnosti – problem međunarodne odgovornosti“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Beograd, No. 2–3, 1986, str. 304–316.

¹⁵ Antonio Cassese, *Međunarodno krivično pravo*, Beograd, 2005, str. 73–85.

sukoba, lica koja ne učestvuju (ili više ne učestvuju) u oružanim neprijateljstvima, kao i po međunarodnom običajnom pravu neprijateljski borci.

Delo¹⁶ čini lice koje kršeći pravila međunarodnog prava u okviru šireg¹⁷ ili sistematskog¹⁸ napada uperenog protiv civilnog stanovništva¹⁹ naredi vršenje ili neposredno izvrši sledeće radnje: ubistvo, stavljanje stanovništva ili jednog njegovog dela u takve životne uslove koji vode njihovom potpunom ili delimičnom istrebljenju, porobljavanje, prinudno preseljavanje stanovništva, mučenje, silovanje, prinuđavanje na prostituciju, prisiljavanje na trudnoću ili sterilisanje radi promene etničkog sastava stanovništva, proganjanje ili proterivanje na političkoj, verskoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, polnoj ili kakvoj drugoj osnovi, zatvaranje ili otmicu lica bez davanja informacija o tome kako bi im se uskratila pravna zaštita, ugnjetavanje rasne grupe ili uspostavljanje dominacije jedne takve grupe nad drugom, ili druge slične nehumane postupke kojima se namerno prouzrokuju teške patnje ili ozbiljno ugrožava zdravlje ljudi.²⁰

U inostranom krivičnom pravu izričito je određeno da se kao napad u smislu ovog krivičnog dela podrazumeva ponašanje koje uključuje višestruko činjenje ovih delatnosti protiv bilo kog civilnog stanovništva na osnovi ili u cilju državne politike ili politike neke organizacije da se učini takav napad. Objekt zaštite kod ovog najtežeg krivičnog dela današnjice jesu: a) čovečnost, i b) međunarodno pravo. Objekt napada je u smislu ove inkriminacije određen kao civilno stanovništvo, dakle celokupno neboraćko stanovništvo bez obzira na državljanstvo koje se nađe na okupiranoj teritoriji ili na teritoriji u vlasti protivničke strane. Iako se delo čini preduzimanjem pojedinih delatnosti prema pojedincima, njegov cilj nije da se ti pojedinci likvidiraju kao određene ličnosti, već u funkciji provođenja šireg ili sistematskog napada usmerenog protiv civilnog stanovništva u celini. Cilj je ovog dela, dakle, uništenje celog ili najvećeg dela civilnog stanovništva pri čemu je likvidacija pojedinaca samo način ostvarivanja ovog cilja. Radi se, naime, o višestrukom (višeaktnom) ponavljanju delatnosti prema civilnim licima na osnovu ili u cilju realizacije određene državne politike ili politike neke organizacije (npr. političke stranke i sl.). Cilj ove inkriminacije je da se

¹⁶ Zoran Pajić, „Međunarodna odgovornost za zločin protiv čovečnosti u svetlu nimerških načela i suvremenih shvatanja“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo, 1986, str. 109–134.

¹⁷ Pojam „širi napad“ treba shvatiti tako da se oružani sukob odvija na širem području.

¹⁸ Pojam „sistematski napad“ treba shvatiti tako da se radi o planiranom napadu, o kome je prethodno postignut dogovor, date određene smernice. Taj plan se može uklopiti u širi vojni ili politički plan, ali može biti vezan i za konkretne operacije.

¹⁹ Napad usmeren protiv civilnog stanovništva znači ponašanje koje uključuje višestruko ponavljanje ovih radnji u zakonu taksativno navedenih protiv bilo kog civilnog stanovništva na osnovi ili u cilju državne politike ili politike neke organizacije da se učini takav napad.

²⁰ Zoran Pajić, „Međunarodna odgovornost za zločin protiv čovečnosti u svetlu nimerških načela i savremenih shvatanja“, op. cit., str. 109–134.

osigura svakom licu pravo na život i poštovanje osnovnih ljudskih prava i sloboda.

Radnja izvršenja sastoji se iz niza različitih delatnosti koje se mogu svrstati u više grupa, i to:²¹ 1) lišavanje života drugog lica – ubistvo, 2) stavljanje stanovništva ili jednog njegovog dela u takve životne uslove koji vode njihovom potpunom ili delimičnom istrebljenju,²² 3) porobljavanje ili prinudno preseljavanje stanovništva, 4) mučenje, 5) silovanje, prinuđavanje na prostituciju, prisiljavanje na trudnoću ili sterilisanje radi promene etničkog sastava stanovništva, 6) proganjanje ili proterivanje²³ na političkoj, verskoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, polnoj ili kakvoj drugoj osnovi, 7) zatvaranje ili otmicu lica bez davanja informacija o tome kako bi im se uskratila pravna zaštita, 8) ugnjetavanje rasne grupe ili uspostavljanje dominacije jedne takve grupe nad drugom, ili 9) drugi slični nehumani postupci kojima se namerno prouzrokuju teške patnje ili ozbiljno ugrožava zdravlje ljudi.²⁴

Radnja izvršenja može se ostvariti na dva načina.²⁵ To su: a) izdavanjem naređenja, i b) neposrednim preduzimanjem delatnosti. Izdavanje naređenja da se vrše navedene delatnosti predstavlja posebnu i samostalnu radnju izvršenja zločina protiv čovečnosti. Naređivanje je, inače, jedan oblik podstrekavanja, ali ono ovde nema karakter saučesništva, već posebnog načina izvršenja ovog dela. Ovo krivično delo se uglavnom čini organizovano, sistematski i po unapred utvrđenom planu, gde naređenje pretpostavljenog ima posebnu snagu dejstva, pa je stoga i njegova odgovornost samostalne prirode. Naime, naredbodavac će biti odgovoran za samo izdavanje naređenja da se izvrši zločin protiv čovečnosti, čak i onda kada potčinjeni odbije ili na drugi način izbegne izvršenje takvog naređenja.²⁶

Ono što je bitno za radnju izvršenja jeste da se jedna ili više delatnosti preduzimaju višekratno: 1) kršenjem pravila međunarodnog prava, dakle protivpravno, što mora biti obuhvaćeno svešću učinioaca dela, i 2) u okviru šireg ili sistematski organizovanog napada usmerenog prema bilo kom delu civilnog stanovništva. Gramatičkim tumačenjem ove zakonske odredbe mogao bi se izvući zaključak da se ovo krivično delo može izvršiti samo za vreme oružanog sukoba („u okviru napada“) što nije tačno. Pravilnije je uzeti da se zločini ove vrste mogu vršiti i u toku oružanog sukoba, ali i kada je taj

²¹ Drago Radulović, *Međunarodno krivično pravo*, op. cit., str. 115–120.

²² Istrebljenje uključuje namerno nametanje takvih životnih uslova, a posebno uskraćivanje pristupa hrani i lekovima koji mogu imati za posledicu uništenje dela stanovništva.

²³ Progon se odnosi na bilo koju grupu ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, vjerskoj, spolnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva u međunarodnom pravu u vezi sa bilo kojim krivičnim delom. Ovde se radi o namernom i teškom uskraćivanju, dakle onemogućavanju korišćenja osnovnih ljudskih prava i sloboda zbog razlike u pripadnosti određenoj grupi ljudi ili zajednici, a koje je suprotno međunarodnom pravu (Vojislav Đurđić, Dragan Jovašević, *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2010, str. 267).

²⁴ Dragan Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, op. cit., str. 134–137.

²⁵ Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Krivično (kazneno) pravo, Posebni dio*, op. cit., str. 40–42.

²⁶ Đorđe Đorđević, *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2009, str. 269.

sukob već prestao, ali se vršenje zločina realizuje u kontekstu šireg ili sistematskog napada koji je uperen protiv civilnog stanovništva.²⁷

Pravni pojam zločina protiv čovečnosti traži da taj zločin bude izvršen kao deo širokog i sistematskog napada. Napad je širok ako je izvršen snažno, masivno, kolektivno, sa znatnom ozbiljnošću i usmeren protiv brojnih žrtava. Napad je sistematičan ako počiva na temeljnoj organizaciji i pripremama, te sledi obrazac ponašanja koji je izveden iz neke zajedničke politike utemeljene na javnim ili privatnim sredstvima. Ta politika, doduše, ne treba da bude formalno državna politika, ali mora biti prethodno planirana. Taj napad može da bude i nenasilan u obliku nametanja određenog političkog sistema ili položaja, npr. aparthejda. On mora da bude usmeren na civilno stanovništvo.²⁸ Pri tome se u običajnom međunarodnom pravu, kao i u nacionalnom zakonodavstvu, za postojanje ovog dela ne zahteva da se radnje izvršenja preduzimaju za vreme oružanog sukoba. Pri tome treba imati u vidu i činjenicu da je Haški tribunal u presudi Dušanu Tadiću (ICTY-94-1-T) kao konstitutivne elemente zločina protiv čovečnosti naveo sledeće: 1) postojanje oružanog sukoba, 2) veza sa oružanim sukobom, 3) rasprostranjeno i sistematsko vršenje zločina, 4) diskriminatorna namera, i 5) pozadina namere politička (ali ne bezuslovno). Na taj način su uslovi za postojanje ovog zločina znatno suženi.²⁹

Posledica dela javlja se u vidu povrede i uskraćivanja korišćenja osnovnih ljudskih prava i sloboda civilnom stanovništvu. Ona se ostvaruje prouzrokovanjem manjeg ili većeg broja pojedinačnih posledica. Broj prouzrokovanja nije odlučujući za postojanje dela, ali je od značaja kod odmeravanja kazne.³⁰ Učinilac dela može biti svako lice, a u pogledu krivice potreban je direktni umišljaj. Taj umišljaj mora da obuhvati dva elementa: 1) svest da se čini krivično delo, i 2) znanje o širem kontekstu u kojem je ovo krivično delo učinjeno. Pri tome se za postojanje ovog krivičnog dela ne zahteva da učinilac podržava poredak koji napada civilno stanovništvo. U tom smislu stoji i praksa Haškog tribunala u presudi Tihomiru Blaškiću (ICTY-95-14).

Za ovo delo propisana je kazna zatvora najmanje pet godina ili kazna zatvora od trideset do četrdeset godina. Zakonom je izričito predviđeno da za ovo delo krivično gonjenje i kažnjavanje ne zastarevaju.

Krivično pravo Republike Hrvatske

Novo krivično zakonodavstvo Republike Hrvatske poznaje krivično delo zločina protiv čovečnosti. Naime, Kazneni zakon u članu 90. predviđa kaznu

²⁷ Ljubiša Lazarević, Branko Vučković, Vesna Vučković, *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*, Cetinje, 2004, str. 1024.

²⁸ Presuda Međunarodnog tribunala za Ruandu u predmetu ICTR-96-4T od 2. septembra 1998.

²⁹ Berislav Pavišić, Velinka Grozdanić, Petar Veić, *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb, 2007, str. 429.

³⁰ Ibidem, str. 428–431.

od najmanje pet godina zatvora ili kaznu dugotrajnog zatvora.³¹ Ovo krivično delo čini lice koje kršeći pravila međunarodnog prava u sklopu šireg ili sistematskog napada usmerenog protiv civilnog stanovništva uz znanje o tom napadu izvrši ili naredi vršenje jedne od zakonom taksativno navedenih radnji.

Radnja izvršenja zločina protiv čovečnosti je alternativno određena. Nju čini lice koje:

1. ubije drugo lice,
2. radi istrebljenja nametne civilnom stanovništvu životne uslove kojima je cilj dovođenje do njegovog delimičnog uništenja,
3. stavi u ropstvo neko lice tako da nad njim vrši pojedina ili sva ovlašćenja koja proizilaze iz prava vlasništva, uključujući vršenje takvih ovlašćenja u trgovini ljudima,
4. proteruje ili prisilno premešta druga lica putem progona ili drugih prisilnih mera s područja na kome zakonito borave, a bez osnova predviđenih međunarodnim pravom,
5. protivpravno zatvori drugo lice ili mu na drugi način protivpravno oduzme slobodu,
6. muči lice kome je oduzeta sloboda ili je pod nadzorom okrivljenog tako da mu namerno nanosi teške telesne ili duševne boli ili patnje osim onih koje proizilaze, svojstvene su ili su slučajna posledica zakonite kazne,
7. siluje drugo lice, drži je u polnom ropstvu, prisiljava na prostituciju, nezakonito drži u zatočenju ženu koja je nasilno zadržela kako bi se uticalo na etnički sastav stanovništva ili činile druge teške povrede međunarodnog prava, drugom licu bez njegovog pristanka i kada to nije opravdano medicinskim razlozima oduzme biološku reproduktivnu sposobnost ili nad njim izvrši drugo polno nasilje iste težine,
8. progoni određenu skupinu ili zajednicu na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, verskoj, polnoj ili drugoj osnovi koja se uopšte prema međunarodnom pravu smatra nedopuštenom i to izvrši tako da drugom licu zato što pripada određenoj skupini ili zajednici namerno i u velikoj meri oduzme osnovna prava suprotno međunarodnom pravu,
9. uhvati, drži u zatočeništvu ili otme lice u ime ili uz dopuštenje, pomoć ili pristanak države ili političke organizacije, a nakon toga odbije da prizna takvo oduzimanje slobode ili uskrati obaveštenje o sudbini ili mestu na kojem se lice nalazi s ciljem da mu se uskrati pravna zaštita kroz duži vremenski period,
10. u okviru institucionalnog režima sistematskog tlačenja i dominacije jedne rasne skupine nad drugom i u nameri održavanja takvog režima izvrši drugo nečovečno delo ili delo slično nekom od tih dela (zločin aparthejda), ili

³¹ Narodne novine Republike Hrvatske, br. 125/2011 i 144/2012.

11. izvrši druga nečovečna dela kojima se namerno uzrokuje teška patnja, teška telesna povreda ili teško narušavanje zdravlja.³²

Krivično pravo Bosne i Hercegovine

I Bosna i Hercegovina u novom krivičnom zakonodavstvu predviđa krivično delo zločina protiv čovečnosti. Zločin protiv čovečnosti³³ je propisan u članu 172. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine³⁴ jedinstveno za celu državu. To je novouvedeno krivično delo. Delo čini lice koje kao deo širokog ili sistematskog napada usmerenog protiv bilo kog civilnog stanovništva preduzme sledeće radnje: liši života drugo lice ili učini istrebljenje ili odvođenje u ropstvo, deportaciju ili prisilno preseljenje stanovništva, zatvaranje ili drugo teško oduzimanje fizičke slobode suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava ili mučenje ili prisiljavanje drugog lica upotrebom sile ili pretnjom da će se neposredno upotrebiti sila prema tom ili njemu bliskom licu na seksualni odnos ili sa njim izjednačenu seksualnu radnju, seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju ili trudnoću ili sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja ili progon bilo koje grupe ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, verskoj ili polnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva u međunarodnom pravu ili prisilni nestanak lica ili zločin apartheida ili druga nečovečna dela slične prirode učinjena u nameri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušavanja zdravlja.

Radnja učinjenja sastoji se iz niza različitih delatnosti kao što su:³⁵

1. činjenje ubistava,
2. istrebljenje koje uključuje namerno nametanje takvih životnih uslova, a posebno uskraćivanje pristupa hrani i lekovima koje može dovesti do uništenja dela stanovništva,
3. odvođenje u ropstvo što znači činjenje prema nekom licu nekog ili svih ovlašćenja vezanih za pravo svojine, uključujući i takvo postupanje pri trgovini ljudima, posebno ženama i decom,
4. deportacija ili prisilno preseljenje stanovništva u vidu prisilnog iseljenja lica sa teritorije na kojoj su zakonito prisutna proterivanjem ili drugim prinudnim merama bez osnova dopuštenih u međunarodnom pravu,
5. zatvaranje ili drugo teško oduzimanje fizičke slobode suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava,
6. mučenje u vidu namernog nanošenja snažnog fizičkog ili duševnog bola ili patnje prema licu koje je zadržano ili pod nadzorom učinioca dela

³² Ksenija Turković et al., *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb, 2013, str.137–139.

³³ Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Krivično (kazneno) pravo, Posebni dio*, op. cit., str. 42–44.

³⁴ *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 2/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 32/2007 i 8/2010.

³⁵ Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, op. cit., str. 238–241.

- izuzimajući bol i patnju koji su posledica izvršenja zakonito izrečenih sankcija,
7. prisiljavanje drugog lica upotrebom sile ili pretnjom da će se direktno napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica: a) na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), b) seksualno ropstvo, c) prisilnu prostituciju, d) prisilnu trudnoću (u vidu nezakonitog zatočeništva žene kojoj je prisilno prouzrokovana trudnoća s namerom da se utiče na etnički sastav bilo kojeg stanovništva ili da se učine druge teške povrede međunarodnog prava), g) prisilnu sterilizaciju, ili e) bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja,
 8. progon bilo koje grupe ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, verskoj, polnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva u međunarodnom pravu u vezi sa bilo kojim krivičnim delom. Ovde se radi o namernom i teškom uskraćivanju, dakle onemogućavanju korišćenja osnovnih ljudskih prava i sloboda zbog razlike u pripadnosti određenoj grupi ljudi ili zajednici, a koje je suprotno međunarodnom pravu,
 9. prisilni nestanak lica u vidu njihovog hapšenja, pritvaranja ili otimanja od strane ili sa dopuštanjem, podrškom ili pristankom države ili političke organizacije, uz istovremeno odbijanje da se prizna takvo lišenje slobode ili da se pruži informacija o sudbini ili o mestu gde se nalaze takva lica s namerom da im se ne pruži zaštita zakona na duže vreme,
 10. zločin apartheida koji uključuje nečovečne radnje učinjene u kontekstu institucionalnog režima sistematskog potlačivanja i dominacije jedne rasne grupe nad bilo kojom drugom rasnom grupom ili skupinama ljudi učinjene sa namerom održavanja takvog režima, i
 11. druga nečovečna dela slične prirode učinjena u nameri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušavanja zdravlja.

Ono što je bitno za radnju izvršenja jeste da se jedna ili više delatnosti preduzimaju višekratno u okviru širokog ili sistematski organizovanog napada usmerenog prema bilo kom delu civilnog stanovništva. Posledica dela se javlja u vidu povrede i uskraćivanja korišćenja osnovnih ljudskih prava i sloboda civilnom stanovništvu. Ona se ostvaruje prouzrokoivanjem manjeg ili većeg broja pojedinačnih posledica. Broj prouzrokovanja nije odlučujući za postojanje dela, ali je od značaja kod odmeravanja kazne. Za ovo delo je propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili dugotrajni zatvor. Zakonom je izričito predviđeno da za ovo delo krivično gonjenje i kažnjavanje ne zastarevaju.

Zločin protiv čovečnosti u nimbberškom i tokijskom pravu

Statut Međunarodnog vojnog suda usvojen na osnovu Londonskog sporazuma savezničkih sila 8. avgusta 1945. godine³⁶ u članu 6. određuje međunarodna krivična dela čiji će učinioci kao pojedinci ili kao članovi

14 ³⁶ Nimbberška presuda, Beograd, 1948, str. 13–19.

organizacije biti suđeni od strane ovog suda. To su: 1) zločini protiv mira, 2) ratni zločini, i 3) zločin protiv čovečnosti.³⁷ Pored neposrednih izvršilaca ovih među-narodnih krivičnih dela, krivično su odgovorna i lica koja se javljaju u svojstvu vođe, organizatora, podstrekača ili drugog saučesnika, a koja su učestvovala u sastavljanju ili izvršenju nekog zajedničkog plana ili zavere radi izvršenja nekog od navedenih zločina. Ovde se, zapravo, radi o odgovornosti i kažnjavanju saučesnika za izvršena dela po principu subjektivne krivične odgovornosti. Učiniocu ovih krivičnih dela u smislu odredbe čl. 27. i 28. Statuta, mogu se izreći sledeće vrste kazni: 1) smrtna kazna, 2) druga vrsta kazne (zatvora) koju sud nađe za pravednu, i 3) konfiskacija (oduzimanje svake ukradene) imovine.

Zločin protiv čovečnosti (član 6. stav 2. tačka c.) je po prvi put definisan upravo Statutom Međunarodnog vojnog suda. Zapravo početak inkriminacije zločina protiv čovečnosti datira još iz vremena Prvog svetskog rata kao reakcija savezničkih sila na zločine koje su izvršile turske vlasti u toku 1915. godine nad Jermenima. Velika Britanija i carska Rusija su u zajedničkoj noti optužile Portu za „zločine protiv čovečnosti i civilizacije“. Na Versajskoj mirovnoj konferenciji 1919. godine najavljeno je ustanovljenje međunarodnog krivičnog suda koji bi, između ostalog, bio nadležan i za „kršenje zakona čovečnosti“. Taj predlog je sprečen od strane SAD sa obrazloženjem da još nema utvrđenih i univerzalnih standarda čovečnosti.

Pod ovim se krivičnim delom u smislu člana 6. stav 2. tačka c. Statuta Međunarodnog vojnog suda u Nirnbргу podrazumevaju akti kao što su: 1) ubistva, 2) istrebljenje, 3) porobljavanje, 4) deportacija, i 5) ostala nečovečna dela. Za postojanje zločina protiv čovečnosti bitno je ispunjenje još dva kumulativna elementa. To su: 1) da je radnja izvršena protiv bilo kog civilnog stanovništva (objekat napada), i 2) da se radnja preduzima u određeno vreme – pre ili za vreme trajanja rata (vreme izvršenja kao obeležje bića dela). Pri tome se kao zločin protiv čovečnosti smatra i svako proganjanje na političkoj, rasnoj ili verskoj osnovi u izvršenju ili u vezi bilo kojeg zločina u nadležnosti ovog suda bez obzira da li se time vrše ili ne vrše povrede zakona one zemlje u kojoj su zločini izvršeni. Ovim se krivičnim delom praktično celim ljudskim grupama (pripadnicima političke, rasne ili verske grupe) onemogućava ili otežava življenje, i to kako za vreme rata, tako i pre rata. Ovo je bilo jedino međunarodno krivično delo iz nadležnosti Međunarodnog vojnog suda koje se moglo izvršiti nezavisno od rata ili oružanog sukoba.

Ista međunarodna krivična dela poznaje i Zakon broj 10. Kontrolnog saveta za kažnjavanje lica odgovornih za ratne zločine, zločine protiv mira i zločine protiv čovečnosti u članu 2, s tim što pored navedene tri vrste zločina poznaje i posebno delo koje se sastoji u samom članstvu u zločinačkoj grupi ili organizaciji koje su od strane Međunarodnog vojnog suda proglašene zločinačkim. U stavu 2. ovog člana Zakon je izričito odredio da se za ove zločine mogu kazniti sledeća lica: 1) svako lice bez obzira na državljanstvo ili svojstvo u kome je delalo ako je bilo glavni učinilac ili saučesnik, 2) lice koje

³⁷ Ljubomir Prljeta, *Zločin protiv čovečnosti i međunarodnog prava*, Beograd, 1992, str. 35–46.

je naredilo ili podsticalo ili se saglasilo sa izvršenjem nekog od ovih krivičnih dela, 3) lice koje je bilo povezano sa planovima ili radnjama koje su dovele do izvršenja nekog dela, 4) lice koje je bilo član organizacije ili grupe za vršenje ovih krivičnih dela, 5) lice koje je imalo visoki politički, građanski ili vojni položaj u Nemačkoj ili u nekoj zemlji koja je bila njen saveznik ili zajedno sa njom ratovala ili je bila njen satelit, i 6) lice koje je imalo visok položaj u finansijskom, industrijskom ili privrednom životu bilo koje od tih zemalja.

Učiniocu nekog od ovih krivičnih dela se prema odredbi stava 3. ovog člana mogu izreći sledeće kazne: 1) smrtna kazna, 2) doživotni zatvor ili zatvor na određeni broj godina sa prinudnim radom ili bez prinudnog rada, 3) novčana kazna i zatvor sa ili bez prinudnog rada u slučaju neplaćanja novčane kazne, 4) konfiskacija imovine, 5) povraćaj nepravilno stečene imovine, i 6) oduzimanje pojedinih ili svih građanskih prava.

Statut Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok (poznatiji kao „Statut Tokijskog suda“)³⁸ u članu 5. predviđa u okviru međunarodnih krivičnih dela i zločin protiv čovečnosti. Ovo međunarodno krivično delo čini lice koje učini: 1) ubistvo, 2) istrebljenje, 3) porobljavanje, 4) deportaciju i druga nehumana dela izvršena prema civilnom stanovništvu pre ili za vreme rata, ili 5) krivična gonjenja na političkoj ili rasnoj osnovi zbog izvršenja ili u vezi sa bilo kojim krivičnim delom iz nadležnosti suda bilo da to delo predstavlja ili ne predstavlja kršenje domaćih zakona zemlje u kojoj je ono izvršeno. Za ovo krivično delo na isti način odgovaraju i lica u svojstvu vođe, organizatora, podstrekača ili saučesnika koji učestvuju u kreiranju ili izvršenju zajedničkog plana ili zavere u cilju izvršenja neke od navedenih delatnosti.

Zločin protiv čovečnosti u Statutu Haškog tribunala

Rezolucijom Saveta bezbednosti OUN broj 827 od 25. maja 1993. godine usvojen je Statut Međunarodnog tribunala za gonjenje lica odgovornih za ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava izvršene na teritoriji bivše SFR Jugoslavije počev od 1991. godine. Ovaj Statut (poznat kao Statut „Haškog tribunala“) poznaje četiri vrste međunarodnih krivičnih dela. To su: 1) teške povrede ženevskih konvencija od 1949. godine, 2) kršenje zakona i običaja ratovanja, 3) genocid, i 4) zločin protiv čovečnosti.³⁹ Učiniocu ovih krivičnih dela od strane Tribunala se može prema članu 24. izreći samo jedna vrsta kazne, i to kazna zatvora u trajanju prema opštoj praksi sudova u Jugoslaviji pri čemu je sudsko veće obavezno da uzme u obzir težinu izvršenog krivičnog dela (objektivne okolnosti) i lična svojstva optuženog (subjektivne okolnosti). Uz kaznu se učiniocu međunarodnog krivičnog dela mogu izreći i sledeće sankcije: 1) povraćaj imovine njihovim prvim vlasnicima (restitucija), i 2) oduzimanje dobiti koja je pribavljena kriminalnom delatnošću.

³⁸ Borislav Petrović, Mustafa Bisić, Velimir Perić, *Međunarodno kazneno sudovanje*, Sarajevo, 2011, str. 306–307.

³⁹ Dragan Jovašević, *Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije*, Beograd, 2002, str. 14.

„Zločin protiv čovečnosti“ predstavlja krivično delo predviđeno u članu 5. Statuta Haškog tribunala. Kod opisa bića ovog međunarodnog krivičnog dela izričito je navedeno da se njegova radnja može preduzeti samo za vreme oružanog sukoba (međunarodnog ili unutrašnjeg karaktera) prema civilnom stanovništvu ako se sastoji u: 1) ubistvu, 2) istrebljenju, 3) zarobljavanju, 4) deportaciji, 5) zatvaranju, 6) mučenju, 7) silovanju, 8) progonu na političkoj, rasnoj i religijskoj osnovi, i 9) preduzimanju druge nečovečne radnje. Da bi se moglo raditi o zločinu protiv čovečnosti ove delatnosti moraju biti izvršene pod sledećim uslovima: 1) mora postojati napad – napad postoji i kada nije upotrebljena oružana sila, ali ako se on javlja u obliku zlostavljanja civilnog stanovništva ili u postupcima kojima se pripremaju ovakve radnje, 2) dela optuženog moraju biti deo tog napada, 3) napad mora biti usmeren protiv civilnog stanovništva bilo koje kategorije, 4) napad mora biti rasprostranjen ili sistematski. Napad je rasprostranjen kada je po svojoj prirodi opsežan ili kada je upravljen protiv velikog broja lica. Napad je sistematski kada se odnosi na organizovanu prirodu akata nasilja pri čemu postoji mala verovatnoća da se to slučajno dogodilo, i 5) izvršilac dela mora da zna (da je svestan) da njegova dela ulaze u okvir rasprostranjenog ili sistematskog napada usmerenog protiv civilnog stanovništva.

Zločin protiv čovečnosti u Statutu Tribunala za Ruandu

Ista međunarodna krivična dela, kao i Statut Haškog tribunala, sa identičnim obeležjima i karakteristikama poznaje i Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu. Rezolucijom Saveta bezbednosti OUN broj 955 od 8. novembra 1994. godine usvojen je Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu.⁴⁰ Ovaj Tribunal nadležan je za kažnjavanje lica koja su odgovorna za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava koja su izvršena na području Ruande, kao i njenih građana koja su izvršila takva dela na području susednih država u toku 1994. godine. S obzirom da se prema pravnoj kvalifikaciji Saveta bezbednosti OUN ovde nije radilo o međunarodnom oružanom sukobu, to ovaj Tribunal i nije nadležan za krivično delo koje se sastoji u „teškom kršenju ženevskih konvencija iz 1949. godine“, kao ni za „kršenje zakona i običaja rata“.

Naime, ovaj Statut (poznat i kao „Statut Tribunala za Ruandu“) poznaje tri vrste međunarodnih krivičnih dela. To su: 1) genocid (član 2), 2) zločin protiv čovečnosti (član 3) i 3) zločin koji se sastoji u teškom kršenju člana 3. ženevskih konvencija i Drugog dopunskog protokola iz 1977. godine (član 4). Učinocu ovih krivičnih dela od strane Tribunala se može izreći samo jedna vrsta krivične sankcije, i to kazna zatvora koja se može javiti u dva oblika kao: 1) kazna doživotnog zatvora i 2) kazna zatvora u vremenski određenom trajanju. Pri odmeravanju kazne učiniocu međunarodnog krivičnog dela sudsko veće Tribunala za Ruandu je obavezno da uzme u obzir težinu

⁴⁰ Vladimir Đuro Degan, *Zločin genocida pred međunarodnim sudištima*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, No. 1-2, 2008, str. 77-95.

izvršenog krivičnog dela (objektivne okolnosti) i lična svojstva optuženog (subjektivne okolnosti). Uz kaznu se učiniocu dela mogu izreći i dve mere, i to: 1) povraćaj imovine njihovim pravim vlasnicima (restitucija) i 2) oduzimanje dobiti koja je pribavljena kriminalnom delatnošću.

„Zločin protiv čovečnosti“ (ili „zločin protiv čovečje porodice“) predstavlja međunarodno krivično delo koje je predviđeno u članu 3. Statuta Tribunala za Ruandu. Kod opisa bića ovog krivičnog dela izričito je navedeno da se njegova radnja može preduzeti samo za vreme oružanog sukoba prema civilnom stanovništvu ako se sastoji u: 1) ubistvu, 2) istrebljenju, 3) zarobljavanju, 4) deportaciji, 5) zatvaranju, 6) mučenju, 7) silovanju, 8) progonu na političkoj, rasnoj i religijskoj osnovi, i 9) preduzimanju druge nečovečne radnje. Da bi se moglo raditi o zločinu protiv čovečnosti ove delatnosti moraju biti izvršene u sledećim slučajevima: 1) mora postojati napad – napad postoji i kada nije upotrebljena oružana sila, ali se javlja u obliku zlostavljanja civilnog stanovništva ili u postupcima kojima se pripremaju ovakve radnje, 2) dela optuženog moraju biti deo tog napada, 3) napad mora biti usmeren protiv civilnog stanovništva bilo koje kategorije, 4) napad mora biti rasprostranjen ili sistematski. Napad je rasprostranjen kada je po svojoj prirodi opsežan ili kada je upravljen protiv velikog broja lica. Napad je sistematski kada se odnosi na organizovanu prirodu akata nasilja pri čemu postoji mala verovatnoća da se to slučajno dogodilo, i 5) izvršilac mora da zna da njegova dela ulaze u okvir rasprostranjenog ili sistematskog napada usmerenog protiv civilnog stanovništva.

Zločin protiv čovečnosti u Rimskom statutu

Rimski statut stalnog Međunarodnog krivičnog suda⁴¹ usvojen na Diplomatskoj konferenciji OUN u Rimu 17. jula 1998. godine propisuje da će se pred ovim sudom voditi krivični postupak, utvrđivati krivična odgovornost i izricati krivična sankcija licima koja su učinila najozbiljnije zločine priznate od strane međunarodne zajednice kao celine. U članu 5. ovog Statuta proglašena je nadležnost suda za sledeća međunarodna krivična dela: 1) zločin genocida, 2) zločin protiv čovečnosti, 3) ratne zločine, i 4) zločin agresije. Prema članu 77. učiniocu ovih međunarodnih krivičnih dela sud može izreći sledeće kazne: 1) zatvor u određenom trajanju koji ne može da pređe maksimum od 30 godina, 2) doživotni zatvor kada je ta kazna opravdana ekstremnom težinom zločina i individualnim okolnostima vezanim za učinioca dela, 3) novčanu kaznu prema kriterijumu koji je određen u Pravilima dokazivanja i procedure, i 4) konfiskaciju prihoda, vlasništva i dobara koji su direktno ili indirektno pribavljeni izvršenim zločinom.

U članu 7. Statuta Međunarodnog krivičnog suda predviđen je zločin protiv čovečnosti. Rimski statut razlikuje ovo krivično delo od dela genocida iako je u vreme kada je ono bilo uvedeno u sistem međunarodnopravnih inkriminacija u delu teorije bilo mišljenja da su ova dva pojma sadržinski

⁴¹ Dragan Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, op. cit., str. 219–220.

identična. Zločin protiv čovečnosti predstavlja delatnosti izvršene kao deo rasprostranjenog ili sistematičnog napada⁴² uperenog protiv bilo kog civilnog stanovništva.⁴³

U smislu ovog krivičnog dela, napad podrazumeva sledeće radnje izvršenja: 1) ubistvo, 2) uništavanje, 3) porobljavanje – vršenje ovlašćenja koja pretpostavljaju vlasništvo nad nekim licem, 4) deportaciju ili namerno premeštanje stanovništva (proterivanje) – nasilno premeštanje stanovništva sa područja na kome zakonito boravi, 5) zatvaranje ili druga stroga lišavanja slobode narušavanjem osnovnih pravila međunarodnog prava, 6) torturu (mučenje) – nanošenje fizičkih i psihičkih bolova, patnji, nelagodnosti licu kome je oduzeta sloboda, 7) silovanja, seksualno ropstvo, nasilne trudnoće, izazivanje steriliteta ili bilo koji drugi oblik seksualnog ugrožavanja, 8) progon bilo koje grupe ili kolektiva po političkoj, verskoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj ili polnoj osnovi ili druga postupanja koja su uopšte nedopuštena po međunarodnom pravu – ovde se radi o oduzimanje međunarodno priznatih prava nekoj skupini, 9) izazivanje nestanka lica (prisilno nestajanje lica) – svako oduzimanje slobode kretanja koje sprovodi država ili neka druga organizacija, 10) zločin aparthejda – nečovečna postupanja koja su izvršena u okviru institucionalizovanog režima, i 11) ostali nehumani postupci kojima se namerno prouzrokuju teške patnje ili ozbiljno ugrožavanje fizičkog ili mentalnog zdravlja.

Zaključak

Međunarodno krivično pravo kao sistem pravnih propisa sadržanih u aktima međunarodne zajednice, ali i u nacionalnom (internom) krivičnom zakonodavstvu pojedinih država predviđa krivičnu odgovornost i kažnjivost za veći broj međunarodnih krivičnih dela. To su dela kojima se krše ratni zakoni i običaji rata (međunarodno humanitarno pravo) i kojima se povređuje ili ugrožava mir među narodima i bezbednost čovečanstva. Za ova dela propisane su najteže vrste i mere kazni koje uopšte poznaje krivično zakonodavstvo danas. Za učinioce ovih dela u određenim slučajevima primarna je nadležnost međunarodnih sudskih (nacionalnih) organa kao što su: tokijski i nirnberški sud, Haški tribunal, Tribunal za Ruandu, Rimski sud, mešoviti internacionalizovani sudovi itd. Kod ovih krivičnih dela u primeni su dva izuzetka od inače standardnih instituta opšteg dela krivičnog dela. To su: 1) krivična odgovornost i kažnjivost učinilaca ovih krivičnih dela uopšte ne može da zastari, i 2) kod ovih krivičnih dela na učinioce se pod određenim uslovima primenjuju odstupanja od subjektivne odgovornosti zasnovane na krivici – komandna odgovornost politički i vojno nadređenih lica i zajednički zločinački poduhvat.

⁴² Smatra se da se ovakav napad sastoji u napadu u okviru državne politike ili ostvarenja ciljeva neke druge organizacije. Taj napad ne mora biti nužno i vojne prirode. Ovo delo može biti izvršeno i za vreme rata i za vreme mira. Otuda sledi da izolovani pojedinačni napadi ne dolaze pod udar ove inkriminacije.

⁴³ Kod ovog zločina žrtva nije pojedinac, nego celokupno čovečanstvo.

Među međunarodnim krivičnim delima se po svom značaju, prirodi i karakteru izdvaja zločin nad zločinima. To je zločin protiv čovečnosti. Ovo delo čini lice koje kršeći pravila međunarodnog prava u okviru šireg ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva naredi vršenje ili neposredno izvrši sledeće radnje: ubistvo, stavljanje stanovništva ili jednog njegovog dela u takve životne uslove koji vode njihovom potpunom ili delimičnom istrebljenju, porobljavanje, prinudno preseljavanje stanovništva, mučenje, silovanje, prinuđavanje na prostituciju, prisiljavanje na trudnoću ili sterilisanje radi promene etničkog sastava stanovništva, proganjanje ili proterivanje na političkoj, verskoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, polnoj ili kakvoj drugoj osnovi, zatvaranje ili otmicu lica bez davanja informacija o tome kako bi im se uskratila pravna zaštita, ugnjetavanje rasne grupe ili uspostavljanje dominacije jedne takve grupe nad drugom ili druge slične nehumane postupke kojima se namerno prouzrokuju teške patnje ili ozbiljno ugrožava zdravlje ljudi.

Za ovo delo koje je upravljeno protiv civilnog stanovništva propisana je u Republici Srbiji kazna zatvora od najmanje pet godina ili kazna zatvora od trideset do četrdeset godina. Najteže kazne za ovo delo propisuju i krivična zakonodavstva Hrvatske i Bosne i Hercegovine. I u međunarodnom krivičnom pravu koje poznaje ovo krivično delo za ovo delo su takođe propisane najteže vrste i mere kazni. S obzirom da se radi o novom krivičnom delu u sistemu zakonskih inkriminacija koje poznaje tek novije zakonodavstvo s kraja 20. veka, na teoriji i sudskoj praksi je težak, delikatan i odgovoran zadatak da razreši brojne dileme i pitanja vezana za pravnu kvalifikaciju ovog dela koje je određeno veoma složenom, alternativnom dispozicijom kako bi se pronašli adekvatni kriterijumi za razgraničenje ovog krivičnog dela od njemu sličnih dela.

Bibliografija

1. Cassese, A., *Međunarodno krivično pravo*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
2. Degan, V.Đ., Pavišić, B., *Međunarodno kazneno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2005.
3. Degan, V.Đ., „Zločin genocida pred međunarodnim sudištima“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, No. 1-2, 2008.
4. Đorđević, Đ., *Krivično pravo, Posebni deo*, Kriminalističko policijska akademija, Beograd, 2009.
5. Đurđić, V., Jovašević, D., *Međunarodno krivično pravo*, Nomos, Beograd, 2003.
6. Đurđić, V., Jovašević, D., *Krivično pravo, Posebni deo*, Nomos, Beograd, 2010.
7. Jovašević, D., *Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije*, Službeni glasnik, Beograd, 2002.
8. Jovašević, D., *Međunarodna krivična dela – odgovornost i kažnjivost*, Pravni fakultet, Niš, 2010.

9. Jovašević, D., *Leksikon krivičnog prava*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
10. Jovašević, D., *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Niš, 2011.
11. Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V., *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*, Obod, Cetinje, 2004.
12. Nirnberška presuda, Beograd, 1948.
13. Pajić, Z., „Zločin protiv čovečnosti – problem međunarodne odgovornosti“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Beograd, No. 2-3, 1986.
14. Pajić, Z., „Međunarodna odgovornost za zločin protiv čovječnosti u svjetlu nirnberških načela i suvremenih shvatanja“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo, 1986.
15. Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P., *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb, 2007.
16. Petrović, B., Bisić, M., Perić, V., *Međunarodno kazneno sudovanje*, Privredna štampa, Sarajevo, 2011.
17. Petrović, B., Jovašević, D., *Krivično (kazneno) pravo, Posebni dio*, Pravni fakultet, Sarajevo, 2006.
18. Petrović, B., Jovašević, D., *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Sarajevo, 2011.
19. Prljeta, Lj., *Zločin protiv čovečnosti i međunarodnog prava*, Službeni list, Beograd, 1992.
20. Radulović, D., *Međunarodno krivično pravo*, Kulturno prosvetna zajednica, Podgorica, 1999.
21. Turković, K., et al., *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb, 2013.

Dragan Jovašević, PhD.

CRIME AGAINST HUMANITY IN INTERNATIONAL AND NATIONAL CRIMINAL LAW

ABSTRACT

International criminal law as a system of legal rules contained in the documents of international community and in the documents of national (internal) criminal law provides criminal liability and punishment for a great number of international crimes, among which crime against humanity is the most prominent. These crimes are acts of breaking war laws and rules of warfare (international humanitarian law) and they are also the acts of endangering peace among nations and security of the mankind. For perpetrators of these crimes in certain cases the primary jurisdiction is the one of

international criminal court (supranational) authorities. In this paper, the author has analysed the notion and characteristics of crime against humanity from the theoretical and practical aspects in international criminal law and in criminal law of Serbia, Croatia and Bosnia and Herzegovina.

Key words: international criminal law, crime, crime against humanity, national criminal law, responsibility, penalty.